

ZÁPIS

z obhajoby disertační práce Mgr. Dany Kratochvílové

konané dne **26. 3. 2015**

téma práce: **Španělská modalita z pohledu vztahů mezi modálními významy**

přítomní: dle prezenční listiny

Předseda komise doc. Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D., zahájil obhajobu a představil přítomným kandidátku.

Školitel doc. PhDr. Petr Čermák, Ph.D., představil doktorandku a seznámil komisi s uchazečkou a její disertační prací.

Kandidátka seznámila přítomné se svou disertační prací. Sdělila zejména:

Práce se zabývá španělskou modalitou a zejména jejími problematickými aspekty. Navazuje na teoretickou koncepci prof. Bohumila Zavadila, protože kandidátka se zaměřuje na specifika španělské modalit, která je v pracích prof. Zavadila optimálně pojednaná. Cílem autorčina zkoumání jsou šedé zóny, tj. oblasti přechodu či koexistence více modálních významů. Koncepce, s níž autorka pracuje, rozlišuje pět typů modálních významů (MV), autorka zkoumá jejich vzájemné vztahy a ukazuje, že MV se prolínají na všech úrovních jazyka. Pracuje s daty z jazykového korpusu InterCorp.

Nejrozsáhlejší část práce je věnovaná vztahu mezi MV reálným (MVR) a potenciálním (MVP), který je specifický, neboť se jedná o „dvě strany téže mince“, tj. zrcadlové obrazy, kde ($R = -P$) a ($P = -R$). Pohybujeme se tedy na ose, kdy jeden MV graduálně přerůstá v druhý. Otázka volby modu je zde silně provázaná s volbou konkrétního lexikálního výrazu potenciálnosti či reálnosti, zkoumání vztahů mezi MV má proto i praktický dopad.

Další část práce je věnovaná vztahu mezi MVP a MV hodnotícím (MVH), které spolu mohou ve výpovědi koexistovat, vztah je ilustrován na příkladech sloves *esperar* a *temer(se)*. Sém potenciálnosti (p) převládá u obou sloves, přičemž sém hodnocení (h) hraje roli zejména při posílení modálního charakteru výpovědi, která pak snáze přijímá kongruenční subjunktiv.

Třetí šedá zóna se vyskytuje mezi MVH a MV volním (MVV), tyto MV jsou vždy propojené, neboť vůli bez hodnocení nelze vyjádřit. Autorka načrtla vlastní tabulku, ze které je patrné, že v případech, kdy direktivnost nehraje roli, míra (h) je rozhodující pro volbu lexikálního výrazu vůle – analýza má tedy i své praktické důsledky.

Čtvrtá šedá zóna se nachází mezi MVV a MV tázacím (MVT). Autorka se zaměřuje na specifický typ tázacích výpovědí s posílenou vůlí, tj. na otázky se slovesem „poder“, a data z korpusu analyzuje na základě výchozí typologie o čtyřech interpretačních typech (zdvořilá žádost, dotaz na schopnost/možnost, dotaz na svolení, dvojí interpretace). Zatímco většina badatelů se věnuje hlavně typu zdvořilé žádosti, ve kterém převládá MVV, tvoří tento případ v korpusu pouze 20 %. Naopak druhý nejfrekventovanější je výskyt typu „dvojí interpretace“, ve kterém se jasně mísí oba zkoumané MV. Tato souběžnost je záměrem mluvčího a je projevem ekonomičnosti jazyka.

Další zkoumanou oblastí je přechod mezi MVT a MVP. Autorka upozorňuje, že vůle obsažená v otázce může být pojatá buď apelově, nebo neapelově (tj. rétorická otázka), a zkoumá tázací konstrukce uvedené probabilitivem (*¿Quién será este chico?*). Táže se po funkci tohoto paradigmatu v daných konstrukcích, zejména zůstává-li zachován v podobě čistého probabilitivu, nebo je-li ovlivněn prostředím MVT. Opět dochází k odpovědi, že oba MV se propojují a vzájemně ovlivňují své významové složky.

Poslední šedou zónou je vztah MVP a MVV, zkoumaný na základě modálních sloves *poder*, *deber (de)* a *tener que*, která mohou vystupovat jako markery obou MV. Autorka vysvětluje, že oba MV leží na ose od non-reálnosti k reálnosti a mají styčné body; zatímco *poder* leží nejbližší k non-reálnosti (pouhá možnost), *tener que* se blíží k nutnosti (reálnosti). Autorka zdůrazňuje, že ačkoliv modální slovesa jsou důležitá, přece jen je nelze ztotožňovat s celou modalitou ve španělštině.

Závěrem kandidátka shrnuje, že MV se prolínají na všech úrovních jazyka, jejich souběh se zdá mluvčím a posluchačům zcela přirozený a vzájemné prolínání bývá často dokonce nezbytné pro správné fungování jazyka.

Poté oponenti Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D., a prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc., přednesli závěry svých posudků.

Kandidátka Mgr. Dana Kratochvílová odpovídá na posudky oponentů a oponenti se vyjadřují k vystoupení kandidáta. Kandidátka začíná s odpověďmi na snadnější otázky a postupuje k otázkám složitějším.

Prof. PhDr. Bohumil Zavadil zhodnotil metodologický přínos práce. Ocenil, že kandidátka vypracovala vlastní pojmový aparát, který jí umožnil matematizovat výsledky výzkumu a prozkoumat vztahy mezi jednotlivými mody. Za pozoruhodný označil sémantický rozbor vlivu negace na potenciálnost výpovědi. Oponent se domnívá, že by pro úplnost popisu bylo užitečné zahrnout do analýzy také kondicionál a imperativ. Ocenil pokus překonat rozpor mezi paradigmatickou sloves a jejich modálními funkcemi (např. *cuando venga*, kde mluvčí užije subjunktivu, ačkoliv ví, že přijde, zatímco v konstrukci *si tengo tiempo* používá indikativu, i když se jedná pouze o možnost, nikoliv nutnost). Autorka se s touto problematikou vyrovnala dobře tím, že se soustředila právě na šedé zóny přechodných hodnot.

Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D., podotýká, že autorka ve snaze nalézt výstižné termíny často kategoricky odmítá zavedenou terminologii, jejíž existence je však podle oponentky často opodstatněná. Např. na rozdíl od kandidátky nevidí jako problematický termín „epistemické futurum“, protože pojmenovává funkci, kterou na sebe jisté morfologické paradigma přebírá. Kandidátka argumentuje tím, že termín „futurum“ je zavádějící, protože odkazuje na vztah k budoucnosti. Pro kandidátku by byl ten termín přijatelný pouze tehdy, kdyby se označoval jako „paradigma *hablará* ve funkci vyjadřování pravděpodobnosti“ nebo „epistemické užití paradigmatu *hablará*“, ale nikoliv „epistemické užití futura“. Podle autorky „futurum“ není názvem paradigmatu, ale názvem funkce. Označení „futurum“ svádí k odkazování na budoucnost, což „probabilitiv“ může, ale nemusí dělat, a proto je termín „probabilitiv“ v tomto případě vhodnější.

Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D., se v posudku ptá, podle jakého modelu by kandidátka vysvětlila používání modu ve výpovědi *Acepto que mi hijo es alcohólico/Acepto que mi hijo sea alcohólico*. Kandidátka vysvětluje, že jde o vztah mezi MVH a MVR, přičemž první věta spadá do MVR (důležitá je druhá část výpovědi „mi hijo es alcohólico“, tj. je to reálná výpověď) a druhá věta je záležitostí hodnocení (MVH).

Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D., se v posudku pozastavuje nad tím, že v pojednání o tzv. šedé zóně mezi MVR a MVP autorka klade na stejnou úroveň modalizátory v podobě větných adverbíí (*posiblemente*) a nadřazených vět (*es posible que*), ačkoliv by dle oponentky mohly mít

jiný status. Úroveň souvětná se vyznačuje těsnější vazbou, věta hlavní funguje jako operátor s mnohem přísnějšími pravidly, než je tomu v případě operátoru na úrovni větné (po *es posible que* téměř vždy následuje subjunktiv, zatímco po *posiblemente* se vyskytuje jak subjunktiv, tak indikativ). Oponentka se tedy ptá, zda je na místě klást tyto modalizátory na stejnou úroveň a porovnávat je mezi sebou. Kandidátka podotýká, že argument tohoto typu (subjunktiv se objevuje hlavně ve vedlejších větách, modalizátory slovesné povahy, za nimiž následuje vedlejší věta, tak mají větší sílu) platí spíše např. v italštině, kde existuje modální kongruence i po slovesech typu *credere*, zatímco po adverbálních modalizátorech typu *forse* se uplatňuje indikativ. Španělština se chová jinak, neboť zde existují modalizátory jako např. *quizás/tal vez*, po nichž se (podle korpusových dat) asi v 60 % případů objevuje subjunktiv, a to i přesto, že se jedná o adverbia, tedy modalizátory neslovesné povahy, které neřídí závislou větu. Status subjunktivu jako souvětného modu zde tedy není tak jasný jako v italštině. Podle kandidátky se rozdíl v užívání modu v konstrukcích typu *es posible que venga* a *posiblemente viene/venga* dá vysvětlit v rámci analýzy vztahů mezi MV. Volba mezi subjunktivem a indikativem po *posiblemente* odráží míru potenciálnosti/reálnosti. Převládající subjunktiv po *es posible que* je důsledkem souběhu MVP a MVH v této konstrukci. Všechny neosobní konstrukce typu *es lógico*, *es necesario* atp. vždy obsahují jeden hlavní modální význam, ke kterému přidávají MVH, protože zároveň něco hodnotí jako nutné/žádoucí/možné. Když se sejde MVH s MVR, jako např. v konstrukci *es seguro que*, MVR potlačí slabou modálnost konstrukce, která je naznačena pouze okrajovým výskytem MVH, a objeví se indikativ. Na druhou stranu při souběhu MVH s MVP, tedy *es posible/probable que*, dojde k posílení modálního charakteru, což spouští použití subjunktivu. Oponentka říká, že svou otázku myslela tak, že vývoj syntaxe a gramatikalizace ukazují to, že modalizátor je v podstatě operátor, a jde o to, že jeden modalizátor může mít větší sílu. V latině po spojce *si* bylo možné použít indikativ i konjunktiv, ale nakonec se v přítomném čase prosadil indikativ, ačkoliv bychom tam logicky očekávali potenciálnost. Toto neprobíhá, pokud modalizátorem je pouze adverbium. Věta hlavní, která řídí vedlejší větu, má mnohem přísnější pravidla pro to, co následuje. Vidí to tak, že oba jsou modalizátory, tudíž operátory, ale s jinou silou. Oponentka by je tedy na stejnou škálu nestavěla. Subordinace z hlediska gramatikalizace a stabilizace struktury je v procesu vývoje jazyka silný prvek, který potom pomáhá vysvětlit jevy, ve kterých např. mluvčí při vědomí toho, že přijde, užije potencialitu, a naopak při silné potencialitě po *si* užije indikativu. Kandidátka říká, že přijala koncepci prof. Zavadila a rozdělila

souvětí na přímo modální a nepřímo modální, výskyt indikativu po *si* je vysvětlitelný tím, že podmínková souvětí jsou souvětími nepřímo modálními. U přímo modálních souvětí se autorka snažila hledat důvody pro následné uplatnění subjunktivu/indikativu přímo v sémantice modalizátoru, a snažila se odhlížet od syntaktické složky. Oponentka i kandidátka se domnívají, že tato otázka je vhodná k dalšímu prozkoumání.

Na další otázku, zdali autorka rozlišovala preference ve volbě modu u slovesa *saber* v souvislosti v čase, kandidátka odpovídá, že rozlišovala, a odkazuje na tabulku na straně osmdesát devět a na interpretaci a straně devadesát šest až devadesát osm. Zkoumala pouze konstrukce s *no sabía que*, protože po *no sé que* není z logického hlediska možné použít indikativ, volbu modu má v tomto případě smysl zkoumat pouze v minulosti.

Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D., podotýká, že z jejího pohledu kandidátka při kritice Palmerovy koncepce mísí modalitu ve významu „konceptuální/logické“ kategorie a ve významu kategorie „jazykové/morfologické“, přičemž v souladu s touto druhou kategorií kandidátka postupuje spíše ve směru FORMA>FUNKCE, nikoliv FUNKCE>FORMA. Oponentka upozorňuje na skutečnost, že při tomto postupu je podle ní nereálné očekávat shodu mezi jazyky a platnost aplikace univerzálního pojetí modalit. Pokud se vychází ze směru FUNKCE>FORMA, oponentka považuje Palmerovu koncepci za přínosnou i pro románské jazyky.

V reakci na tuto otázku kandidátka podotýká, že souhlasí, že při zkoumání jazykových jevů je nezbytné pracovat s abstraktními kategoriemi. Nicméně pokud se jedná o konkrétní jazyk, je nutné zvážit, co je možné systémově vyjádřit právě v něm. Tvrdí, že Palmerova koncepce se až příliš opírá o angličtinu a nebere v úvahu jiné jazyky, vychází tedy převážně z toho, co je možné systémově vyjádřit pomocí modálních sloves v angličtině. Aplikace univerzalistické koncepce vycházející z anglosaského pojetí na španělštinu pak začasť vede ke ztotožňování kategorie modalit s problematikou užití španělských modálních sloves, ale dle jejího názoru tímto způsobem španělština nefunguje.

V souvislosti s Palmerovou koncepcí oponentka nesouhlasí s kandidátčím odmítáním imperativu a deklarativu jakožto nepříznakových zástupců dvou hlavních typů modalit. Kandidátka se domnívá, že je-li deklarativ považován za nepříznakový, tj. nevyjadřuje nejistotu mluvčího, je nelogické spatřovat jeho protějšek v deontické modalitě v imperativu, který primárně vyjadřuje vůli. Na druhou stranu oponentka zastává názor, že imperativ a deklarativ

skutečně jsou nepříznakovými zástupci deontické a epistémické modality, přičemž imperativ slouží jako zásadní prostředek k vyjádření vůle a deklarativ je nepříznakovým řešením epistémické modality, případně nepříznakové evidenciality. Na obhajobu svého názoru kandidátka vysvětluje, že vnímá epistémickou modalitu jako škálu vyjadřující různé stupně nejistoty, vedoucí od absolutní jistoty (nízká/nulová míra p) k absolutní nejistotě (nejvyšší míra p). Je si však vědoma i druhého možného přístupu, tj. vnímání epistémické modality jako škály vedoucí naopak od absolutní nejistoty (nízká/nulová míra r) k absolutní jistotě (nejvyšší míra r) vyjádřené deklarativem. V druhém případě by skutečně deklarativ stál proti imperativu (tj. vyjádření maximální míry v), tak jak navrhuje oponentka. Oponentka říká, že Palmer se domníval, že epistémická modalita spadá do sféry informační složky jazyka a deontická modalita do apelativní funkce. V každém jazyce se vytvoří systém, který je nepříznakový. Pro apelativní funkci je imperativ nepříznakový, zatímco deklarativ je nepříznakový pro složku informativní.

Oponentka žádá, aby kandidátka více rozvinula zajímavou otázku sporného postavení evidenciálu ve španělštině a sporného zařazení evaluativů do deontické modality, kterou ve své práci zmiňuje. Co se týče evaluativů, je to podle kandidátky doklad toho, že univerzalistická koncepce byla vytvořena nejdříve a pak se nějakým způsobem aplikovala na jazyk. Nejprve se aplikovala na angličtinu, kde je status evaluativu slabý a v běžné řeči se v angličtině morfologicky nerealizuje. Z tohoto důvodu je to pro Palmera pouze okrajový fenomén. Podle kandidátky jej spíše náhodně zařadil do oblasti deontické modality, přičemž argumentoval, že evaluativy se pojí spíše s postojem mluvčího než s nejistotou. To je podle kandidátky nejspíš sice pravda, ale ve španělštině evaluativy do deontické modality nepatří, mají důležitý a zcela samostatný status, stojící mimo potenciálnost i mimo vyjadřování vůle. K problematice evidenciálu kandidátka podotýká, že zatímco některé jazyky mají morfologické prostředky k vyjádření toho, odkud nějaká informace pochází, ve španělštině se tato abstraktní kategorie systémově nevyjadřuje, a proto není vhodné tuto kategorii na španělštinu aplikovat. Podotýká, že se setkala s pracemi, které chápou třeba probabilitiv jako morfologickou realizaci inferenciálu, (platnost děje vyjádřeného paradigmatickým *hablará* je chápána jako vyvozená z určitých důkazů). Myslí si, že toto je velmi sporné, že se to nedá aplikovat na všechna použití probabilitivu a už vůbec ne na použití paradigmatickým *hablará* v tázacích konstrukcích.

Diskuse:

Předseda komise vstupuje do debaty s otázkou týkající se morfologického vyjádření evidenciality a probabilitivnosti, otázka je rozebírána na příkladu (Někdo klepe na dveře.) *¿Será Juan?* Kandidátka tvrdí, že jde o vyjádření pravděpodobnosti, konstrukce s probabilitivem vyjadřuje vyšší míru přesvědčení než *Quizá sea Juan*. Zdůrazňuje, že na paradigma *hablará* se funkce inferenciálu vždy aplikovat nedá, že koncept evidenciálu je vlastní univerzalistickému modelu, který bývá na španělštinu aplikován nevhodně.

Prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc., zmiňuje, že v podobném duchu i slavisté přišli s myšlenkou, že valorativnost nepatří do modalíty. Podle jeho názoru na podobné stanovisko romanista nemůže přistoupit, protože románské jazyky jsou velice citlivé na valorativnost a na rozlišování reálnosti a nereálnosti. Myšlenku nemožnosti univerzální aplikace kategorií napříč různými jazyky dále rozvádí a uvádí příklad *Yo seré barbero, pero no sé hacer milagros*, který je zvláštním případem probabilitivnosti (dal by se označit jako *admisiv*) a který by čeština morfologicky nevyjádřila („Já jsem holič/Já uznávám, že jsem holič...“).

Doc. PhDr. Tomáš Duběda, Ph.D., se táže, proč kandidátka vypustila čtyři z deseti teoreticky možných kombinací pěti základních MV. Kandidátka odpovídá, že reálnost a potenciálnost jsou propojené a nelze je odlišit, a proto nepojímá zvlášť vztah MVR k ostatním MV. Doc. Duběda se ptá, z jakého důvodu kandidátka nepojednala vztah MVH a MVT, který by se např. v češtině projevil ve větě *Copak ten by o tom mohl něco vědět?*. Kandidátku žádný obdobný případ ze španělštiny nenapadá a kombinace MVH a MVT je podle ní nejméně častá, v jazyce málo systémově zakotvená, a tudíž těžko metodologicky uchopitelná.

Doc. Duběda se pozastavuje nad pořadím MV a ptá se, jestli by šipka propojující jednotlivé MV mohla být místo jednosměrné oboustranná. Kandidátka odpovídá, že řazení MV je spíše náhodné, šipka by oboustranná být mohla. Konkrétní podoba struktury práce je výsledkem snahy vtisknout práci ucelený rámec, v němž by se MV řetězily do podoby uzavřeného kruhu.

Předseda komise poděkoval všem účastníkům diskuse za příspěvky, průběh diskuse stručně shrnul a ukončil veřejnou část obhajoby.

Vyhlášení výsledku tajného hlasování:

počet členů komise – 5

přítomno – 5

kladných hlasů – 5

Komise navrhla udělit titul doktor (Ph.D.)

Zapsala: Mgr. Gabriela Pechanová

Podpis předsedy komise:

The image shows a handwritten signature in black ink. The signature is stylized and appears to be 'Cim 2'. Below the signature, the name 'Cim 2' is written in a simpler, more legible hand.